

ZALEŻNA PROWIZJA URZĘDU BISKUPIEGO NA PRZYKŁADZIE NOMINACJI BISKUPA DIECEZJALNEGO W KONFEDERACJI SZWAJCARSKIEJ

DEPENDENT PROVISION OF THE EPISCOPAL OFFICE ON THE EXAMPLE OF THE APPOINTMENT OF DIOCESAN BISHOP IN THE SWISS CONFEDERATION

Ks. dr Kamil Krakowski

Sąd Biskupi w Płocku, Polska

e-mail: kamil.krakowski@diecezjaplocka.pl; <https://orcid.org/0000-0002-0251-9610>

Abstrakt

W Konfederacji Szwajcarskiej, której dziedzictwem narodowym są federalizm, demokracja bezpośrednia oraz szeroka autonomia kantonów, istnieje sześć diecezji oraz dwa opactwa terytorialne. W trzech diecezjach (Bazylea, Sankt Gallen i Chur) prowizja urzędu biskupiego ma charakter zależny, czyli dokonuje się poprzez wybór przez kapitułę katedralną, przyznany jej na mocy konkordatu bądź przywileju papieskiego. Z racji tego, że prawo mianowania biskupów jest prawem własnym, specjalnym i z natury wyłącznym, przynależącym Biskupowi Rzymu, powyższe elekcje wymagają papieskiego zatwierdzenia, które następuje po przeprowadzeniu procesu informacyjnego dotyczącego kandydata. W pozostałych diecezjach, pomimo swobodnego nadawania urzędu przez papieża, istnieją klauzule dotyczące osoby przyszłego biskupa. Rozwiązania dotyczące procedury powoływania biskupów w Szwajcarii, w świetle współczesnych przesłanek polityczno-teologicznych, tj. autonomii i niezależności Kościoła w relacjach z państwem oraz zasady synodalności w Kościele, wydają się niewystarczające i nieadekwatne w kontekście eklezjologii Soboru Watykańskiego II. Kapituły katedralne utraciły swoje znaczenie jurysdykcyjne. Ich miejsce zajęły organy synodalne, tj. rada kapłańska czy rada duszpasterska, które w szerszym zakresie reprezentują Lud Boży danej diecezji. Autor proponuje, zgodnie z postulatami kanonistów oraz zaleceniami synodu o synodalności z 2024 r., aby w proces wyboru biskupa bardziej były zaangażowane struktury całej diecezji, a także – zgodnie ze starożytną praktyką – prowincje kościelne, tak aby poprzez konsultację synodalną podejmowane decyzje pełniej odzwierciedlały rzeczywistość danego Kościoła partykularnego.

Słowa kluczowe: wybór, kapituła katedralna, swobodne nadanie, zatwierdzenie, synodalność

Abstract

In the Swiss Confederation, whose national heritage includes federalism, direct democracy, and wide cantonal autonomy, there are six dioceses and two territorial abbeys. In three dioceses (Basel, St. Gallen, and Chur), the provision of the episcopal office is dependent, meaning it is made through the election of the cathedral chapter, granted by concordat or papal privilege. Because the right to appoint bishops is a special, exclusive, and inherently exclusive right belonging to the Bishop of Rome, these elections require papal confirmation, which is obtained after an informational process regarding the candidate. In the remaining dioceses, despite the Pope's free conferral, there are clauses regarding the future bishop. The procedures for appointing bishops in Switzerland, considering contemporary political and theological principles, such as the autonomy and independence of the Church in its relations with the state and the principle of synodality in the Church, appear insufficient and inadequate in the context of the ecclesiology of the Second Vatican Council. Cathedral chapters have lost their jurisdictional significance. They have been replaced by synodal bodies, such as the Presbyteral Council of Priests and the Pastoral Council, which, to a broader extent, represent the People of God in a given diocese. This article proposes, in accordance with the canonists' demands and the recommendations of the 2024 Synod on Synodality, that the process of electing a bishop should be more closely involved within the structures of the entire diocese, and, in accordance with ancient practice, also within the ecclesiastical provinces, so that, through synodal consultation, decisions made more closely reflect the reality of the particular Church.

Keywords: election, cathedral chapter, free conferral, confirmation, synodality

Wprowadzenie

Kwestia nominacji biskupich w Kościele łacińskim jest zagadnieniem ważnym, ale jednocześnie bardzo złożonym i delikatnym. Wynika to z natury i charakteru urzędu biskupiego, który jest instytucją ustanowioną przez samego Chrystusa¹. Biskup diecezjalny stoi na czele Kościoła

¹ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio dogmatica de Ecclesia Lumen gentium* (21.11.1964), AAS 57 (1965), s. 5-75; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-63 [dalej: LG], nr 27; *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

partykularnego, w którym jako prawdziwy Pasterz posiada władzę zwyczajną, bezpośrednią i własną (kan. 381 § 1) [Krukowski 2019, 299-301; Sitarz 2004, 24; Lewandowski 2015b, 18-19; Dryja 2019, 35-38].

Prowizja urzędu biskupa diecezjalnego obejmuje wyznaczenie osoby, które dokonuje się poprzez swobodne nadanie papieskie albo wybór (kan. 377 § 1); kolejnym krokiem jest papieskie nadanie urzędu w formie bulli papieskiej [Wroceński 1997, 91-92]. Ostatnim etapem prowizji kanonicznej urzędu biskupa diecezjalnego jest jego kanoniczne objęcie (kan. 379). Objęcie urzędu jest elementem istotnym, ponieważ pomimo otrzymanej nominacji i bulli papieskiej biskup nie może sprawować swojego urzędu, zanim go nie obejmie w sposób przepisany prawem [Dryja 2019, 34; Lewandowski 2015a, 113].

Praktyka powoływania biskupów w Kościele łacińskim na przestrzeni wieków ewoluowała. Pierwotną formą ustanawiania biskupów w Kościele był wybór dokonywany przez całą wspólnotę kościelną. Najbardziej znanym przykładem w tym względzie jest św. Ambroży, który został wybrany biskupem Mediolanu przez akklamację ludu zebranego w świątyni [Wroceński 1997, 79]. W pierwszych wiekach powołanie biskupa dokonywało się również poprzez wybór w ramach zgromadzenia biskupów danej prowincji kościelnej, której przewodniczył arcybiskup metropolita, mający również prawo wyświęcenia nowego biskupa. W wiekach średnich powszechną stała się praktyka wyznaczania kandydatów na biskupstwa przez władców świeckich, wynikająca z prawa patronatu. Konkordat w Wormacji z 1122 r. tylko teoretycznie zakończył spór między władzą świecką a papieństwem, jednak jego realizacja nie była ani łatwa, ani szybka. Powyższy konkordat przyznał kapitułom katedralnym prawo wyboru biskupa. Od XV/XVI w. wielu monarchów uzyskało na zasadzie przywileju papieskiego prawo wyznaczenia kandydata na urząd biskupi. Wybór dokonany przez władcę świeckiego czy kapitułę katedralną zawsze wymagał papieskiego zatwierdzenia, które poprzedzał proces informacyjny dotyczący nominowanego. Normy kanoniczne zawarte w KPK/83 stanowią, że prawo nominowania biskupów przysługuje Biskupowi Rzymskiemu jako jego prawo własne, specjalne i z natury wyłączone, dlatego na przyszłość nie udziela się już więcej przywilejów władzy świeckiej co do prawa wyboru czy prawa prezentacji kandydatów na urząd biskupi [Wroceński 1997, 79-85; Pawluk 1986, 175-81; Migliore 2012, 25-29]. Reformy przeprowadzone w XX w. przyznały samym biskupom, konferencjom biskupów bądź prowincjom kościelnym prawo

przedstawiania Stolicy Apostolskiej listy kandydatów zdalnych do biskupstwa (kan. 377 § 2)².

W artykule zostanie ukazany proces mianowania biskupów diecezjalnych na terytorium Szwajcarii. O wyjątkowości procedury stanowi fakt, że w trzech na sześć diecezji szwajcarskich prowizja urzędu biskupiego ma charakter zależny, czyli dokonuje się poprzez wybór przez kapitułę katedralną, który wymaga zatwierdzenia papieskiego. W pozostałych przypadkach, pomimo swobodnej nominacji papieskiej, na podstawie umów konkordatowych albo przywilejów kanonicznych oraz wynikających z nich klauzul, nominacja ta jest w pewien sposób ograniczona. Autor artykułu ukaże, jak szwajcarski system prawny wpłynął na ukształtowanie procedury mianowania biskupów. Ponadto zostanie podjęta ocena tej procedury oraz zostanie postawione pytanie o aktualność obecnych form wyboru biskupa dokonywanego przez kapitułę katedralną w warunkach szwajcarskich oraz w aktualnym kontekście eklezjologicznym. W tekście zostanie również podjęta próba ukazania potencjalnych rozwiązań procedury nominacji biskupich w warunkach szwajcarskich oraz w kontekście prowadzonej przez Kościół odnowy synodalnej.

1. Kościół rzymskokatolicki w Konfederacji Szwajcarskiej: struktura, specyfika i podstawowe zasady jego funkcjonowania

Szwajcaria jest państwem konfederacyjnym, którego początki sięgają końca XIII w. Ostateczne formowanie się tego państwa miało miejsce w połowie XIX w, kiedy to zostały ustalone granice w obecnym kształcie oraz została promulgowana ustawa zasadnicza w 1848 r., która stwierdzała, że Szwajcaria jest państwem związkowym. Od 1874 r. Szwajcaria jest republiką federacyjną, w skład której wchodzi 26 kantonów. Szwajcaria jest państwem neutralnym, zachowującym niezależność i integralność terytorialną.

² Dokonana przez papieża Piusa X w 1908 r. reforma Kurii Rzymskiej doprowadziła do zmiany systemu przedstawiania *terna* kandydatów na system ogólnej listy kandydatów do biskupstwa, przygotowywanej już nie przez kapituły kanoników, a przez samych biskupów. Obecne normy kodeksowe postanawiają, że co trzy lata biskupi przynależący do danej prowincji kościelnej bądź członkowie konferencji biskupów mają obowiązek przekazywania do Stolicy Apostolskiej listy nazwisk prezbiterów, zarówno diecezjalnych, jak i zakonnych, którzy, w ich ocenie, są zdolni do przyjęcia sakry biskupiej. Oprócz wymienionej na pierwszym miejscu procedury kolegialnej dotyczącej przedstawiania kandydatów, niezależnie od tego, poszczególni biskupi – indywidualnie – mają prawo przedstawiać kandydatów bezpośrednio do Stolicy Apostolskiej (kan. 377 § 2).

Ustrój Szwajcarii charakteryzują szczególnie dwa elementy: prymat autonomii kantonów, którym konstytucja przyznaje szeroką suwerenność, oraz demokracja bezpośrednia, przejawiająca się w szerokim stosowaniu instytucji referendum i weta ludowego. System federalny pozwala na funkcjonowanie w jednym państwie różnych systemów politycznych, kultur, języków czy tradycji bez potrzeby rezygnacji z własnej tożsamości [Aleksandrowicz 2009, 25-135; Krakowski 2024, 103-104].

Obecność struktur administracji kościelnej na terytorium dzisiejszej Szwajcarii jest datowana już na IV w., kiedy powstało pierwsze biskupstwo w Martigny, którego siedzibę przeniesiono w 524 r. do Sion. Wraz z rozwojem chrześcijaństwa powołano kolejne diecezje: Bazylea (400 r.), Genewa (441 r.), Chur (451 r.) oraz Lozanna (VI w.). Znaczna część terytorium szwajcarskiego obszaru języka niemieckiego była objęta jurysdykcją diecezji w Konstancji, która istniała do 1821 r. [Corecco 1997, 379-82]. Na życie religijne w Szwajcarii ogromne znaczenie miała reformacja, której idee bardzo szybko dotarły na terytorium Konfederacji. Największe miasta szwajcarskie, tj. Zurych, Lozanna, Genewa, Chur, Berno czy Bazylea przyjęły reformację protestancką. Biskupi katoliccy zostali zmuszeni do opuszczenia swoich siedzib, a wiele świątyń, w tym kościoły katedralne, zostało przejętych przez wspólnoty protestanckie. Dla ukształtowania się granic diecezji w Szwajcarii kluczowy był XIX w., w którym po rewolucji francuskiej i okresie napoleońskim ostatecznie określono również granice państwa szwajcarskiego [Krakowski 2024, 109-10; Kumor 2004, 69-71].

Obecna struktura administracyjna Kościoła rzymskokatolickiego w Konfederacji Szwajcarskiej obejmuje 6 diecezji oraz 2 opactwa terytorialne. Do struktur diecezjalnych należą następujące diecezje: Bazylea, Sion, Chur, Sankt Gallen, Lugano oraz diecezja Lozanna, Genewa i Fryburg z siedzibą we Fryburgu. Do opactw terytorialnych należy zaliczyć: Saint-Maurice (ufundowane w 515 r.) i Einsiedeln (powstałe w 934 r.). Opactwo terytorialne jest zrównane z diecezją, a jego pasterze – opaci terytorialni – są członkami Konferencji Biskupów Szwajcarii, jednak nie są wyświęceni na biskupów [Corecco 1997, 377-82; Pawlúk 1986, 170-71].

Cechą charakterystyczną struktur Kościoła rzymskokatolickiego w Szwajcarii jest to, że na jej terytorium diecezje nie tworzą prowincji kościelnej. Ogólna praktyka kościelna (kan. 432 § 1) zakłada, że kilka diecezji, zazwyczaj sąsiadujących, jako sufraganie tworzy metropolię, na której czele stoi arcybiskup metropolita. KPK/83 przyjął zasadę, że w przyszłości

nie dopuszcza się diecezji wyjętych, czyli nieprzynależących do metropolii i podlegających bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Wszystkie diecezje na terytorium Szwajcarii podlegają prawu egzempcji, tzn. nie przynależą do żadnej metropolii i podlegają bezpośrednio Stolicy Apostolskiej³.

Obowiązująca w Szwajcarii Konstytucja Federalna z 1999 r. przyznała każdemu z kantonów kompetencje w zakresie tworzenia i kształtowania relacji Państwo-Kościół⁴. Wobec powyższego, dany kanton zawiera konkretne umowy w postaci konkordatów, konwencji lub umów bilateralnych z Kościołem katolickim. W zależności od zakresu spraw stroną tych umów jest sama Stolica Apostolska lub diecezja. Powyższa sytuacja stwarza znaczne trudności, ponieważ samych kantonów jest więcej niż diecezji, a terytoria poszczególnych diecezji najczęściej rozciągają się na kilka kantonów, w których z racji uwarunkowań historycznych i prawnych obowiązują różne modele relacji Państwo-Kościół⁵. Z tej racji sprawdza się praktyka zawierania umów pomiędzy Kościołem katolickim a kilkoma kantonami tworzącymi diecezję [Loretan 2006, 155-57]. Nie rozwiązuje to jednak wszystkich kwestii, ponieważ pomimo przynależności do jednej diecezji w poszczególnych kantonach może obowiązywać różne prawo⁶. Co więcej, w świetle obowiązującej w tym państwie Konstytucji, na utworzenie nowej diecezji zgodę musi wyrazić również rząd federalny.

³ Taki stan rzeczy jest odzwierciedleniem systemu federacyjnego, który jest fundamentem ustroju szwajcarskiego. Każdy z 26 kantonów cieszy się autonomią i równością. Ma to również odzwierciedlenie w oficjalnym braku stolicy Konfederacji. Miasto Berno jest wyłącznie siedzibą parlamentu i rządu federalnego, jednak w tym państwie brakuje stolicy w rozumieniu właściwym dla innych państw. Brak przynajmniej jednej metropolii kościelnej i oddanie wszystkich diecezji pod bezpośrednią jurysdykcję Stolicy Apostolskiej jest odzwierciedleniem systemu federacyjnego, według którego wszyscy są równi i nie może być instytucji stojącej ponad.

⁴ *Costituzione federale della Confederazione Svizzera del 18 aprile 1999*, w: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/it> [dostęp: 06.04.2026] [dalej: Konstytucja].

⁵ Tylko dwa kantony i dwie diecezje pokrywają się co do terytorium: diecezja Sion z kantonem Valais i diecezja Lugano z kantonem Ticino. W przypadku diecezji Bazylei aż 10 kantonów wchodzi w jej skład; do diecezji Chur należy 7 kantonów; do diecezji Sankt Gallen – 3; a do diecezji Lozanna, Genewa i Fryburg – 4 kantony.

⁶ Taka sytuacja najczęściej dotyczy kwestii ekonomicznych np. kościelnego systemu podatkowego oraz systemu wynagrodzenia duchownych i pracowników kościelnych.

2. Nominacja zależna na urząd biskupa diecezjalnego w Szwajcarii

KPK/83 stanowi, że mianowanie biskupów w Kościele łacińskim dokonuje się na dwa równorzędne sposoby. Pierwszą drogą jest niezależne powierzenie urzędu biskupiego, które dokonuje się poprzez swobodną nominację i nadanie urzędu przez papieża. Dotyczy ona nie tylko nadania tytułu, ale również wyznaczenia kandydata przez samego papieża. Druga droga, przewidziana przez obowiązujące normy kodeksowe, polega na zależnym powierzeniu urzędu biskupa, kiedy papież zatwierdza kandydatów, którzy zostali prawnie wybrani. Taka sytuacja ma miejsce, gdy pewnemu kolegium przysługuje uprawnienie do wyboru kandydata na urząd biskupi. Wyznaczenie kandydata następuje przez wybór dokonywany przez kolegium, natomiast do kompetencji papieskich należy zatwierdzenie wyboru, czyli nadanie tytułu (kan. 377 § 1) [Pawluk 1986, 180; Gerosa 2014, 103]. Funkcjonowanie takiego stanu rzeczy jest możliwe na podstawie kan. 4, który zachowuje prawa nabyte oraz przywileje nadane przez Stolicę Apostolską. Do takich przywilejów należy zaliczyć te dotyczące prawa wyboru biskupa diecezjalnego przez kapitułę katedralną⁷.

Na sześć istniejących diecezji w Szwajcarii aktualnie trzy posiadają przywilej dotyczący prawa wyboru biskupa diecezjalnego. Szczegóły jego stosowania różnią się między poszczególnymi diecezjami. Takie prawo posiadają następujące diecezje: Bazylea, Sankt Gallen i Chur. Diecezja Sion posiadała taki przywilej do 1919 r. W pozostałych dwóch diecezjach: Lugano oraz Lozanna, Genewa i Fryburg nominacja biskupa diecezjalnego dokonuje się przez swobodne mianowanie przez Papieża, jednak proces ten jest w pewnym zakresie ograniczony na podstawie klauzul dotyczących przymiotów kandydata.

⁷ Należy zwrócić uwagę, że nominacja zależna na urząd biskupi nie dotyczy tylko Szwajcarii, ponieważ podobne modele wyboru biskupa funkcjonują również w Niemczech i w Austrii, co jest efektem zawartych w okresie międzywojennym konkordatów. Tytułem przykładu można wskazać następujące diecezje, gdzie kapituła katedralna posiada prawo wyboru biskupa diecezjalnego: Kolonia, Paderborn, Limburg, Akwizgran, Fulda, Hildesheim czy Fryburg Bryzgowijski. Natomiast z diecezji austriackich można wskazać arcybiskupstwo w Salzburgu [Gerosa 1999, 347-49; Wroczeński 1997, 94-98].

2.1. Wybór biskupa w diecezji Bazylei

Diecezja Bazylei w swojej obecnej strukturze została odnowiona bullą *Inter praecipua* papieża Leona XII z 1828 r.⁸ Mocą tej bulli siedzibą biskupstwa ustanowiono miasto Solothurn, gdzie powołano również kapitułę katedralną, której na mocy papieskiej bulli oraz umów konkordatowych między Stolicą Apostolską a kantonami nadano przywilej wyboru biskupa diecezji. Przywilej dzierzony przez kapitułę katedralną w Solothurn dotyczący prawa wyboru biskupa diecezji Bazylei stanowi niezwykle unikatowe rozwiązanie w kanonicznym porządku prawnym [Corecco 1997, 379-80].

W latach 1828-1958 to prawo polegało na tym, że kanonicy kapituły katedralnej dokonywali wyboru zgodnie z obowiązującym prawem oraz ogłaszali publicznie swój wybór. Następnie Stolica Apostolska przeprowadzała proces informacyjny dotyczący wybranego kandydata⁹; jeśli spełniał on wymogi stawiane przez prawo i wydawał się odpowiedni, otrzymywał zatwierdzenie papieskie. Od 1958 r., na mocy porozumienia z Nuncjaturą Apostolską w Bernie, ogłoszenie wyboru dokonanego przez kapitułę katedralną następuje po przeprowadzeniu procesu informacyjnego [tamże].

Jedynym ograniczeniem nałożonym przez Stolicę Apostolską na kapitułę katedralną w Solothurn jest to, by nie wybierać kandydata, który mógłby być postrzegany jako osoba *minus grata* dla rządów kantonalnych, które podpisały porozumienie. Powyższa klauzula, która nie jest doprecyzowana pod względem prawnym, ma wymiar wyłącznie kanoniczny i nie stanowi dla kapituły katedralnej obowiązku wcześniejszego przedstawiania listy kandydatów konferencji kantonów konkordatowych ani nie stanowi tym bardziej tytułu prawnego dla władz kantonalnych do usuwania tych kandydatów¹⁰. Praktyka kapituły przewiduje jednak, że przed dokonaniem wyboru przedstawia się listę sześciu kandydatów władzom kantonalnym [tamże].

⁸ Papst Leo XII, Bulle *Inter praecipua* (07.05.1828), https://bl.clex.ch/app/de/texts_of_law/195.4 [dostęp: 01.08.2026]. Zob. *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, red. Angelo Mercati, Poliglotta Vaticana, Roma 1919, 711-14.

⁹ Przeprowadzenie tego dochodzenia jest powierzone przedstawicielowi papieskiemu, który dokonuje tego poprzez indywidualne konsultacje z biskupami, kapłanami, zakonnikami, a także z roztroprnymi i godnymi zaufania osobami świeckimi, które posiadają istotną wiedzę o życiu kandydata. Procedura konsultacyjna odbywa się pod sekretem papieskim [Wrocński 1997, 88-92].

¹⁰ *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, 713.

W przypadku wyboru biskupa diecezji Bazylei na podstawie umowy między Stolicą Apostolską a kantonami tworzącymi diecezję wprowadzono klauzulę dotyczącą przymiotów kandydata, który musi zostać wybrany spośród duchowieństwa inkardynowanego do tej diecezji [tamże, 381].

2.2. Wybór biskupa w diecezji Sankt Gallen

Powstała w 1823 r. diecezja z siedzibą w Sankt Gallen, już w 1845 r. na podstawie umowy konkordatowej pomiędzy Stolicą Apostolską a kantonem Sankt Gallen otrzymała przywilej prawa wyboru biskupa diecezjalnego. Przywilej ten został przyznany kapitule katedralnej liczącej 13 kanoników gremialnych¹¹. Przywilej został ograniczony za zgodą kapituły kanoników w 1938 r., która od tego czasu ma obowiązek przedstawić Stolicy Apostolskiej listę sześciu kandydatów, zanim zostanie dokonany akt wyboru. W okresie pomiędzy przedstawieniem listy kandydatów a dokonaniem wyboru Stolica Apostolska przeprowadza proces informacyjny dotyczący wszystkich sześciu kandydatów. Ma ona prawo zawetować kandydatów nie spełniających wymogów stawianych przez prawo kanoniczne. W 1995 r. Jan Paweł II nałożył na kapitułę katedralną obowiązek, by nie ogłaszać decyzji, zanim wybór zostanie zatwierdzony przez Stolicę Apostolską [tamże].

Odnosnie do umowy zawartej pomiędzy władzą kościelną a państwem, władze kantonalne zastrzegają, że wybrana osoba nie może być osobą *ingrata* – niewdzięczną – co do władz kantonalnych. Z tego powodu listę kandydatów już zatwierdzonych przez Stolicę Apostolską przedstawia się również władzom kantonu, które zastrzegają sobie prawo usunięcia z listy kandydata, który nie odpowiadałby władzom kantonu. Zgodnie z obowiązującą umową między Stolicą Apostolską a rządem kantonalnym w Sankt Gallen, władza świecka z przedstawionej im szóstki kandydatów ma prawo maksymalnie usunąć trzech. Następnie wybór dokonuje kapituła katedralna, w której wymagana jest bezwzględna większość głosów. Następnie wybór przedstawiany jest Stolicy Apostolskiej, by sam papież dokonał zatwierdzenia wybranego kandydata i nadał mu urząd¹². Ponadto biskup diecezji musi być wybrany spośród duchownych diecezjalnych inkardynowanych do tej diecezji, którzy z wyróżnieniem pracowali przez kilka lat w diecezji [tamże].

¹¹ Tamże, 747-50.

¹² Tamże, 748.

2.3. Wybór biskupa w diecezji Chur

Diecezja Chur już od 1448 r. cieszy się przywilejem wyboru biskupa diecezjalnego przez lokalną kapitułę katedralną. Po promulgowaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.¹³ przywilej ten został poddany weryfikacji i w 1926 r. decyzją papieża Piusa XI otrzymał zatwierdzenie jako ważny i nadal obowiązujący¹⁴. Bullą *Etsi salva* papieża Piusa XII z 1948 r. przywilej został formalnie ograniczony. Od jego modyfikacji w 1948 r. kapituła katedralna ma prawo wybrać biskupa diecezjalnego spośród tzw. *terna*, czyli spośród trzech kandydatów przedstawionych bezpośrednio przez Stolicę Apostolską. W diecezji Chur nie ma obowiązku co do przynależności kandydata, tzn. nie musi być on inkardynowany do tej diecezji [tamże, 397-82].

Kwestia nominacji biskupów diecezji Chur oraz prawo do wyboru jednego z trzech kandydatów przedstawionych przez Stolicę Apostolską kapitule katedralnej stały się w ostatnich dekadach przedmiotem dużych kontrowersji. W 1957 r. papież Pius XII, z pominięciem kapituły katedralnej w Chur, mianował dla tej diecezji biskupa koadiutora, czyli biskupa z prawem następstwa. Zgodnie z prawem, w 1962 r. biskup koadiutor Johannes Vonderach został biskupem diecezjalnym w Chur; urząd ten pełnił do rezygnacji przyjętej w 1990 r. W 1988 r., ponownie z pominięciem prawa kapituły do wyboru biskupa, papież Jan Paweł II mianował biskupem koadiutorem Wolfganga Haasa, który w 1990 r. objął kanonicznie urząd biskupa diecezjalnego. Zarówno jego święcenia biskupie, jak i kanoniczne objęcie rządów w diecezji spotkały się z ogromnymi protestami duchownych i wiernych świeckich [Moretti 2020, 304-14]. Dwie kolejne nominacje biskupów, w 1998 i w 2007 r. dokonały się według procedury, gdzie wyboru spośród trzech kandydatów dokonała kapituła katedralna w Chur. Napięcia pojawiły się przy wyborze kolejnego, a zarazem obecnego biskupa Chur. W maju 2019 r., po rezygnacji z racji osiągnięcia wieku przez bp. Vitusa Houndera, kapituła katedralna w Chur, w tajnym głosowaniu przeprowadzonym w listopadzie 2020 r. odrzuciła *terna* zaproponowane przez Stolicę Apostolską. Wobec powyższego, papież Franciszek 15 lutego 2021 r., z pominięciem prawa wyboru przez kapitułę katedralną, mianował biskupem Chur ks. Josepha M. Bonnemain, którego nazwisko według medialnych doniesień było na papieskiej liście, odrzuconej przez kapitułę katedralną.

¹³ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.

¹⁴ *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, 1000-1001.

3. Kwestia nominacji na urząd biskupa diecezjalnego w pozostałych diecezjach szwajcarskich

Najstarsza szwajcarska diecezja Sion od XVI w. cieszyła się przywilejem wyboru biskupa diecezjalnego. Po promulgacji KPK/17, w którym zostało wyraźnie podkreślone, że nominacja biskupów jest naturalną prerogatywą papieża, prawo to zostało poddane weryfikacji przez Stolicę Apostolską i w 1919 r. zostało zniesione. Przyczyną było nadużywanie tego prawa oraz ingerencja władzy świeckiej w jego wykonywanie¹⁵. Na podstawie umowy między Stolicą Apostolską a kantonem Valais strona kościelna zobowiązała się, że osoba mianowana na urząd biskupa diecezjalnego nie będzie *minus grata* wobec rządu kantonalnego, a ponadto językiem ojczystym tej osoby będzie jeden z dwóch języków kantonu: niemiecki albo francuski. Rząd kantonalny domaga się, by osoba wyznaczona na urząd posiadała obywatelstwo kantonu [Corecco 1997, 379-80].

Jeśli chodzi o diecezje Lozanna, Genewa i Fryburg, to nowa kapituła katedralna we Fryburgu, utworzona w 1924 r., nie otrzymała takiego przywileju. Taki przywilej miała kapituła katedralna w Lozannie dla diecezji Lozanna, jednak w wyniku rozwoju kalwinizmu została rozwiązana w 1536 r. Jeśli chodzi o umowy konkordatowe, Stolica Apostolska stwierdziła, że osoba biskupa musi być politycznie *integra* [tamże, 382].

Najmłodsza diecezja na terytorium Konfederacji Szwajcarskiej to diecezja Lugano, obejmująca włoskojęzyczny kanton Ticino na południe od Alp, która powstała w 1971 r. Nominacja w tej wspólnocie dokonuje się poprzez swobodne nadanie urzędu przez Papieża, które jest ograniczone jednym elementem. Umowa konkordatowa stwierdza, że biskup diecezji Lugano jest wyznaczany przez Stolicę Apostolską i wybrany spośród kapłanów mających obywatelstwo kantonu Ticino¹⁶.

¹⁵ «*Diocesi di Sion*», Dizionario Storico della Svizzera, <https://hls-dhs-dss.ch/it/articles/011401/2012-12-19/> [dostęp: 01.08.2026].

¹⁶ Paulus VI PP, *Costitutio apostolica Paroecialis et Collegialis Ecclesia* (08.03.1971), AAS 63 (1971), nr 10, 734-36; *Convenzione tra il Consiglio federale svizzero e la Santa Sede concernente la separazione dell'Amministrazione apostolica del Ticino dalla Diocesi di Basilea e la sua trasformazione in Diocesi* (26.02.1971), https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1971/280_284_284/19710226/it/pdf [dostęp: 10.04.2026]. Przykład diecezji Lugano, pomimo faktu, że to papież mianuje w sposób wolny biskupa tej diecezji, pokazuje, że to wcale nie jest prosta procedura. Wybór papieski jest ograniczony do księży mających obywatelstwo

4. Próba oceny rozwiązań szwajcarskich i perspektywy w kontekście procesu synodalnego w Kościele powszechnym

Analiza omawianych procedur w obecnym kontekście eklezjologicznym prowadzi do wniosku, że prawo wyboru biskupa nadane lokalnym kapitułom katedralnym w obecnej formie i kontekście utraciło swoją aktualność. KPK/83 w sposób istotny dokonał zmiany pozycji kapituł katedralnych, które obecnie sprowadzają się już do funkcji wyłącznie liturgicznych i reprezentacyjnych [Pawluk 1986, 244-46]. Współczesna eklezjologia, w duchu synodalności, powołała nowe instytucje. Obecnie takie funkcje spełniają rada kapłańska i wyłonione z niej kolegium konsultorów. Ponadto wraz ze wzrostem pozycji laikatu powołano na szczeblu diecezjalnym rady duszpasterskie. Należy zauważyć, że kapituły katedralne, które w przeszłości stawały się miejscem współpracy wybitnych osobowości, nigdy jednak nie stanowiły reprezentacji danego prezbiterium. Przeciwnie, rada kapłańska w obecnym kształcie, w skład której wchodzi kapłani z urzędu pełniący najważniejsze urzędy w diecezji, kapłani wybrani spośród siebie oraz kapłani mianowani bezpośrednio przez biskupa diecezjalnego, stanowi w większym zakresie reprezentację prezbiterium [Corecco 1997, 371-72].

W kontekście nominacji biskupich w Konfederacji Szwajcarskiej zwraca uwagę jeszcze jeden aspekt dotyczący relacji Kościół-Państwo. Jak zostało wcześniej przywołane, poprzez konkordaty czy inne umowy rządy kantonalne stworzyły pewne klauzule dotyczące osoby kandydata na urząd biskupa, co jest dowodem na to, że władza świecka w pewnym zakresie próbowała wpływać na prezentację kandydatów na urząd biskupi oraz zapewniać, by kandydat jak najlepiej odpowiadał tożsamości danej diecezji. W kontekście Szwajcarii istnieje jeszcze ryzyko, że państwo będzie chciało, by Kościół formułował się na wzór państwa demokratycznego. Takie rozwiązania w Szwajcarii są bardzo żywe nie tylko we wspólnotach protestanckich, ale dotyczą również wspólnot katolickich. W wielu szwajcarskich parafiach katolickich sam proboszcz jest w wymiarze administracyjnym podporządkowany radzie parafialnej [tamże, 384-86; Loretan 2006, 166-67]. Tytułem przykładu warto wskazać rozwiązanie przyjęte w diecezji Lugano, gdzie ordynariusz miejsca wyłącznie desygnuje, czyli wskazuje osobę właściwą

kantonu Ticino – nie chodzi tylko o kapłanów inkardynowanych, ale o tych, którzy otrzymali obywatelstwo szwajcarskie nadane przez jedną z gmin kantonu Ticino. Obecnie, od października 2022 r., diecezja jest zarządzana przez administratora apostolskiego *sede vacante*.

na urząd proboszcza, jednak jego nominacja dokonuje się poprzez zatwierdzenie przez zgromadzenie parafialne¹⁷.

Analiza procedury wyboru biskupów diecezjalnych w Szwajcarii, pokazuje na przykładzie diecezji Chur, że w ostatnim czasie doszło do poważnych napięć, które spowodowały kryzys w lokalnym Kościele. Zdaniem Eugenio Corecco, taka sytuacja jest konsekwencją prądów antypapieskich. Ponadto, powyższy kryzys wiąże się z modelem uprawianej teologii, w praktyce oderwanej od eklezjologii i tajemnicy Kościoła, wobec czego poglądy wielu teologów zostały przeniknięte wpływem teologii protestanckiej i kwestię wiary zredukowano wyłącznie do elementu strukturalnego. W zakresie relacji Kościół-Konfederacja Szwajcarska, wydaje się potrzebne, by Stolica Apostolska uszanowała ducha demokracji bezpośredniej i federalizmu szwajcarskiego, które są dziedzictwem prawnym i kulturowym oraz przyznała większą wolność w procedurze wyboru biskupa. Właściwym wydaje się również dokonanie reorganizacji struktur administracji kościelnej na terytorium Szwajcarii. Trzy największe diecezje (Bazylea, Chur oraz Lozanna, Genewa i Fryburg) rozciągają się na terytorium aż 21 kantonów, co implikuje poważne trudności. Z racji tego, że to kanton reguluje relacje z Kościołem, powoduje to w ramach jednej dużej diecezji zbyt dużą autonomiczność kościelnych struktur kantonalnych wobec władzy samego biskupa diecezjalnego. Wobec powyższego, powołanie nowych diecezji od strony praktycznej jest zadaniem niezwykle trudnym, ale koniecznym. Słuszny i zasadny jest postulat powołania trzech nowych diecezji w Zurychu, Genewie i w Szwajcarii centralnej [Moretti 2020, 305-10].

Według Eugenio Corecco, Kościół w Szwajcarii, a nie pojedyncze diecezje, potrzebuje ujednoliceń procesu wyboru biskupa diecezjalnego, który byłby jednolity dla wszystkich kościołów partykularnych. Wobec powyższego potrzebne jest przyznanie przez Stolicę Apostolską większej swobody w zakresie wyboru biskupa. Taka procedura wymaga jednocześnie większego zaangażowania Kościoła partykularnego, w szczególności laikatu. Reforma procedur wyboru biskupa w Szwajcarii, postulowana także w innych częściach Kościoła powszechnego, musi dokonać się zgodnie z eklezjologią Soboru Watykańskiego II, a także w duchu synodalności,

¹⁷ Gran Consiglio della Repubblica e Cantone Ticino, *Legge sulla Chiesa cattolica nel Canton Ticino* (16.12.2012), <https://m3.ti.ch/CAN/RLeggi/public/index.php/raccolta-leggi/legge/num> [dostęp: 01.08.2026].

o której traktował ostatni Synod Biskupów. To właśnie w tym dokumencie z 2024 r., który z woli papieża Franciszka jest częścią zwyczajnego Magisterium Następcy św. Piotra, został zawarty postulat „aby Lud Boży miał większy udział w wyborze Biskupów”¹⁸. Aktualne rozwiązania związane z prawem biskupów bądź prowincji kościelnej co do przedstawiania listy kandydatów zdalnych do biskupstwa, dla samej Stolicy Apostolskiej nie mają wiążącego charakteru i zgodnie z duchem synodalności, takie rozwiązanie jest niewystarczające, ponieważ sam proces przedstawiania kandydatów dokonuje się przede wszystkim w gronie episkopatu.

Niezwykle ważny i aktualny wydaje się postulat, by Lud Boży, zarówno duchowni, jak i wierni świeccy, a nie tylko sami biskupi, miał wpływ na wybór kandydatów na urząd biskupa diecezjalnego. Wybór dokonany w ramach Kościoła partykularnego jest również wyrazem jedności z Biskupem Rzymu, a papieskie zatwierdzenie takiego wyboru jest dowodem jego prymatu w Kościele. Zgodnie z eklezjologią Soboru Watykańskiego II to właśnie Kościół powszechny żyje w Kościele partykularnym, który posiada wszystkie jego istotne elementy [Erdő 2012, 11-20].

Należy zwrócić uwagę na dwie interesujące propozycje dotyczące procedury wyboru biskupa, które powstały ponad 50 lat temu, ale z racji podniesionej przez ostatni Synod Biskupów kwestii zasługują na ponowne rozważenie. Są to dwie propozycje, które powstały w gronie uczniów Klausa Mörsdorfa, czyli w ramach tzw. monachijskiej szkoły prawa kanonicznego stworzonej przez niego. Pierwsza propozycja, autorstwa E. Corecco dotyczyła wyboru biskupa w diecezji Lugano, ale może być rozpatrywana w szerszym kontekście. Według niego należy utworzyć zupełnie nową instytucję w oparciu o eklezjologię ostatniego Soboru i tej nowej instytucji, która mogłaby nosić nazwę synod elekcyjny, należy przyznać odpowiednie przywileje. Członkami takiego synodu byłaby reprezentacja duchownych i świeckich danej diecezji: kapituła katedralna, rady diecezjalne oraz biskupi danej prowincji kościelnej. Takiej instytucji miałby przewodzić metropolita, który miałby również, zgodnie ze starożytną praktyką, prawo wyświęcenia nowego biskupa. Taki postulat jest zgodny z wytycznymi ostatniego Synodu

¹⁸ Franciszek XVI, Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Ku Kościołowi synodalnemu-komunia, uczestnictwo, misja. Dokument końcowy* (24.11.2024), https://synod.org.pl/wp-content/uploads/2024/12/PL_Documento-finale_241217_092435.pdf [dostęp: 11.04.2026] [dalej: Synod Biskupów].

Biskupów, który zwraca uwagę, że w ramach zgromadzenia kościelnego (prowincja/metropolia) dokonuje się rozeznanie, które odzwierciedla różnorodność Ludu Bożego: „To doświadczenie ukazuje, w jaki sposób synodalność pozwala na konkretne powiązanie zaangażowania wszystkich świętego Ludu Bożego z posługą niektórych (kolegium biskupów) w procesie podejmowania decyzji dotyczących misji Kościoła” (Synod Biskupów, nr 127). Byłaby to tzw. *konsultacja synodalna*, która odzwierciedla rzeczywistość wspólnoty Kościoła (Synod Biskupów, nr 105). W propozycji E. Corecco, synod elekcyjny miałby formę przywileju prawa prezentacji (synod wybiera trzech kandydatów, których przedstawia się Stolicy Apostolskiej, natomiast sam papież spośród tej trójki wybrałby jednego) albo formę prawa wyboru, które polegałoby na tym, że synod elekcyjny, za pośrednictwem metropolity, przedstawiałby listę sześciu kandydatów do Stolicy Apostolskiej, która wybiera trzech najodpowiedniejszych, spośród których synod elekcyjny dokonywałby wyboru¹⁹. Według E. Corecco, zarówno przy prawie prezentacji czy prawie wyboru biskupa, słusznym rozwiązaniem byłoby przeprowadzić wcześniej skrutynia pośród prezbiterium, gdzie pierwszych dwunastu mogłoby tworzyć listę wyjściową dla synodu elekcyjnego [Corecco 1997, 374-77; zob. Gerosa 1999, 348-50].

Druga propozycja jest autorstwa Heriberta Schmitza, niemieckiego kanonisty z Monachium. Zachowując władzę papieską w zakresie zatwierdzenia lub odrzucenia wybranego kandydata, proponuje on, by w ramach diecezji utworzyć dwa niezależne organy, które zajęłyby się procedurą wyboru biskupa. Pierwsza instytucja miałaby przedstawić listę potencjalnych kandydatów na urząd biskupa. Ta czynność może być powierzona istniejącym już organom, np. kapitule katedralnej czy radzie kapłańskiej, ale można wykorzystać również listę kandydatów stworzoną przez nuncjusza apostolskiego. Autor stwierdza, że można również powołać organ, którego zadaniem będzie wyłącznie sporządzenie listy kandydatów do biskupstwa. Druga instytucja będzie miała za zadanie dokonać wyboru kandydata spośród wcześniej przedstawionych kandydatów. Skład personalny tej instytucji winien odzwierciedlać całą rzeczywistość danego Kościoła partykularnego:

¹⁹ Elementy powyższej propozycji przedstawionej przez Eugenio Corecco można odnaleźć w procedurze wyboru biskupa istniejącej w diecezji Sankt Gallen. Propozycja Corecco wyklucza jednak konsultację z rządem kantonalnym i zakłada, że samego wyboru kandydata dokonuje kolegium o znacznie szerszej reprezentacji eklezjologicznej niż tylko kolegium kanoników katedralnych.

przedstawicieli duchowieństwa i świeckich, przedstawicieli prowincji kościelnej bądź konferencji biskupów oraz nuncjusza apostolskiego. Według tej propozycji procedura wyboru byłaby dwuetapowa i dokonywałaby się niezależnie w dwóch organach: jedna instytucja przygotowuje listę potencjalnych kandydatów, druga dokonuje aktu wyboru zgodnie z obowiązującymi normami prawa kanonicznego. Należy zauważyć, że powyższa propozycja, w której powstałyby dwa dodatkowe organy wykraczające poza obecną strukturę diecezji, oznaczałaby bez wątpienia dodatkowe obciążenia organizacyjne, administracyjne i legislacyjne [Gerosa 2014, 106-107].

Podsumowanie

Na tle państw europejskich rozwiązania prawne przyjęte w Konfederacji Szwajcarskiej, również w wymiarze kanonicznym, przedstawiają się jako szczególne. W ich podstawach stoją szwajcarski federalizm, demokracja bezpośrednia oraz autonomia kantonów. W zakresie relacji Kościół-Państwo, w świetle obowiązującej ustawy zasadniczej, organem kompetentnym ze strony państwa jest kanton.

Aktualnie trzy z sześciu istniejących diecezji szwajcarskich mają prawo do wyboru biskupa diecezjalnego. Zgodnie z KPK/83 wybór ten podlega zatwierdzeniu przez Biskupa Rzymu, który ostatecznie nadaje tytuł. Prawo wyboru biskupa diecezjalnego zostało przyznane, zgodnie ze średniowieczną praktyką kościelną, kapitułom katedralnym.

Zgodnie z postulatami ostatniego Synodu o synodalności należy przyznać większą aktywność i zaangażowanie całemu Ludowi Bożemu, szczególnie świeckim, w przedstawieniu kandydatów i wyborze samego biskupa diecezjalnego. Obecne normy prawne, zarówno w Kościele łacińskim, jak i w Kościołach katolickich wschodnich, sprawiają, że na nominacje biskupie wpływ mają przede wszystkim sami biskupi bądź, jak w przypadku diecezji szwajcarskich, niewielka grupa duchownych. Taka rewizja powinna dokonać się w świetle eklezjologii wskazanej przez Sobór Watykański II. KPK/83 znacznie ograniczył rolę kapituł katedralnych, redukując ją wyłącznie do zadań liturgicznych i reprezentacyjnych, a także powołując nowe organy synodalne (radę kapłańską i radę duszpasterską), które w znacznie większym stopniu reprezentują rzeczywistość danej diecezji [Tenże 1999, 348-49].

W gronie kanonistów pojawiły się propozycje odnowienia procedury wyboru biskupa diecezjalnego właśnie w duchu synodalnym. Należy

stwierdzić, że zarówno w warunkach szwajcarskich, jak i w innych częściach Kościoła powszechnego próba dokonania zmian wydaje się niezwykle trudna, ale jest zadaniem pilnym, które może być realizowane przez dziesięciolecia. W poszukiwaniu nowych rozwiązań w duchu synodalnym należy pamiętać, że prowizja urzędu biskupiego dokonuje się w dwóch czynnościach: wyznaczeniu osoby (*designatio personae*) oraz nadaniu urzędu (*collatio officii*). Pierwsza czynność ma charakter wyboru i realizuje się w duchu współodpowiedzialności i synodalności; druga czynność ma naturę zatwierdzającą, przez którą realizuje się zasada synodalności w jej niezbywalnej jedności z posługą prymatu Biskupa Rzymu oraz *communio plena* z pozostałymi członkami Kolegium Biskupów. W ten sposób, poprzez wybór i powierzenie urzędu kościelnego wyznaczonej osobie, realizuje się zasadnicza jedność ducha synodalności z posługą prymatu papieskiego realizowaną przez Biskupa Rzymu [Tenże 2014, 107; Erdő 2012, 18-20].

Wobec powyższego, przy reformie procedury mianowania biskupów, szczególnie w warunkach szwajcarskich, należy zachować ostrożność, aby przyznana swoboda w formie przywileju nie przerodziła się w nadużycie władzy ani nie doprowadziła do demokratyzacji Kościoła. Oznacza to, że przy wyborze na urząd biskupi zarówno papież, jak i konkretna diecezja nie mogą być postawieni wobec dokonanego faktu ani obowiązkowego wyboru, ale procedura kanoniczna powinna gwarantować obu tym podmiotom prawdziwą przestrzeń wolnego wyboru [Gerosa 1999, 349-50]. Ważne jest zachowanie dwóch kryteriów eklezjologicznych: właściwie rozumianej synodalności jako wymiaru ontologicznego *sacra potestas* oraz kryterium współodpowiedzialności, która w rzeczywistości kościelnej nie jest tylko uczestnictwem, ale w pewnym zakresie staje się wiążąca w procesie podejmowania decyzji przez kompetentną władzę [Tenże 2014, 106-108]. Sprzyjanie jak najszerszemu uczestnictwu całego Ludu Bożego w procesach decyzyjnych jest najskuteczniejszą drogą promowania Kościoła synodalnego (Synod Biskupów, nr 87).

PIŚMIENNICTWO

- Aleksandrowicz, Maciej. 2009. *System prawny Szwajcarii. Historia i współczesność*. Białystok: Temida 2.
- Corecco, Eugenio. 1997. „Note sulla Chiesa particolare e sulle strutture della diocesi di Lugano.” W *Ius et communio. Scritti di Diritto Canonico*. T. I, red. Graziano Borgonovo i Arturo Cattaneo, 340-86. Casale Monferrato: Edizioni Piemme.

- Dryja, Dominik. 2019. „Urząd i władza biskupa diecezjalnego.” *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 29, nr 32:31-48. <https://doi.org/10.32077/skp.2019.32.1-2>
- Erdő, Péter. 2012. „Władza Biskupa Rzymu. Ujęcie historyczno-prawne.” *Annales Canonici* 8:5-21.
- Gerosa, Libero. 1999. *Prawo Kościoła*. Poznań: Pallotinum.
- Gerosa, Libero. 2014. „Sinodalità nella scelta dei vescovi diocesani.” W *Sacro e diritto. Scritti di diritto canonico e diritto comparato delle religioni*, red. Libero Gerosa, 91-108. Milano: Jaca Book.
- Krakowski, Kamil. 2024. „Prawne aspekty funkcjonowania wydziałów teologicznych w Konfederacji Szwajcarskiej.” W *System szkolnictwa wyższego i nauki. Prawno-kanoniczne aspekty funkcjonowania*, red. Rafał Borowy i Igor Kilanowski, 101-26. Warszawa: Michalineum.
- Krukowski, Józef. 2019. „Biskup diecezjalny.” W *Leksykon prawa kanonicznego*, red. Mirosław Sitarz, 299-311. Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Kumor, Bolesław. 2004. *Historia Kościoła. Czasy nowożytne. Rozłam w chrześcijaństwie Zachodnim*. T. V. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Lewandowski, Paweł. 2015a. „Kompetencje biskupa diecezjalnego dotyczące sądownictwa kościelnego w przedmiocie procesów małżeńskich według kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku i instrukcji procesowej Dignitas connubii.” W *Kościół lokalny w Kościele Chrystusa*, red. Robert Kantor, 109-25. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. <http://dx.doi.org/10.15633/9788374384810.07>
- Lewandowski, Paweł. 2015b. *Kompetencje biskupa diecezjalnego dotyczące środków społecznego przekazu w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku i polskim po-kodeksowym ustawodawstwie partykularnym*. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos. <http://hdl.handle.net/20.500.12153/3464>
- Loretan, Adrian. 2006. „Chiesa e Stato in Svizzera.” *Rivista Teologica di Lugano* 1, nr 11:55-167.
- Migliore, Celestino. 2012. „Rola Kościoła partykularnego w procedurze mianowania biskupów przez papieża.” *Annales Canonici* 8:23-33.
- Moretti, Antonietta. 2020. *Eugenio Corecco. La grazia di una vita*. Lugano–Siena: Eupress FTL.
- Pawluk, Tadeusz. 1986. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Tom II. Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Sitarz, Mirosław. 2004. *Słownik prawa kanonicznego*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Wroceński, Józef. 1997. „Nominacje biskupów w świetle prawa kanonicznego i praktyki dyplomatycznej.” *Prawo Kanoniczne* 40, nr 1-2:71-102.